

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Α'

Η ΑΡΧΑΙΑ ΗΠΕΙΡΟΣ

Υ π ό

Γ. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ
ΔΗΜ.ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ
Κ. ΓΕΡΟΓΙΑΝΝΗ
ΜΙΧΑΗΛ ΔΕΝΔΙΑ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΤΟ ΟΝΟΜΑ "ΗΠΕΙΡΟΣ,,

Υ π δ

† Γ. Α. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ

Καθηγητοῦ τῆς Γλωσσολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν

Τὸ ὄνομα ἡπειρος (δωρ. ἄπειρος καὶ αἰολ. ἄπερρος) ἐτυμολογεῖται ἐκ τοῦ ἄ—περ—ιος, ἦτοι ἐκ τοῦ στερητικοῦ ἄ—καὶ τῆς ρίζης περ—, ἐκ τῆς ὁποίας προήλθον καὶ αἱ λέξεις πέ—ρας, περ—ᾶν, πό—ρος κ. λ. Θὰ εἰσήμεαινε κατὰ ταῦτα κατ' ἀρχάς, τὸν μὴ ἔχοντα πέρας. Κατόπιν ἐδήλωσε καθόλου τὴν ξηράν, ἐν ἀντιθέσει ἄφ' ἐνὸς μὲν πρὸς τὴν θάλασσαν (Ὀδυσ. γ, 90—91 «εἶθ' ἔ γ' ἐπ' ἡπείρου δάμη ἀνδράσι δυσμενέεσσιν εἶτε καὶ ἐν πελάγει), ἄφ' ἐτέρου δὲ πρὸς τὰς νήσους («τὴν οἰκουμένην ὁ πολὺς λόγος εἰς τε νήσους καὶ ἡπείρους διεἴλε» παρ' Ἀριστοτέλει· «οὐ νήσους, ἀλλ' ἡπειρον καρπούμενος» παρὰ Ξενοφῶντι κτ.λ). Ἡ μόνη δυσκολία, τὴν ὁποίαν παρέχει ἡ ἄνω τέρω ἐτυμολογία εἶναι τὸ ἀρκτικὸν μακρὸν α (ἀττ. ἰων. η), καθόσον εἶναι γνωστὸν ὅτι τὸ στερητικὸν ἄ— δὲν ἐκτείνεται εἰς τὰς ἕξ αὐτοῦ συνθέτους λέξεις. Ἄν καὶ τὸ κύριον ὄνομα ἡπειρος εἶναι τῆς αὐτῆς ἐτυμολογικῆς ἀρχῆς πρὸς τὸ προσηγορικὸν ἡπειρος ἢ εἶναι λέξις προελληνικὴ (ὅπως πλεῖστα ἐκ τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν τοπωνυμίων, ἰδίως δὲ τὰ εἰς —σός ἢ —τός καὶ τὰ εἰς —νθος), ἦτις κατόπιν παρητυμολογίθη, δὲν δύναται τις νὰ εἴπη μετὰ βεβαιότητος. Δὲν εἶναι ὡσαύτως βέβαιον, ἂν ἡ λέξις ἡπειρος ἀπαντᾷ ἤδη παρ' Ὀμήρω ὡς κύριον καὶ προσηγορικὸν συγχρόνως ὄνομα ἢ μόνον ὡς προσηγορικόν, διὰ τοῦτο δὲ καὶ τὸ ἐν Ὀδυσσεΐα (ραψωδ. σ, στίχ. 83) «πέμψω σ' ἡπειρόνδε βαλὼν ἐν νηϊ μελαίνῃ» ἐγράφη καὶ ἡπειρόνδε.

ΕΘΝΟΛΟΓΙΑ

Υ * δ

Κ. ΓΕΡΟΓΙΑΝΝΗ

Ἀρχαιολόγου

Ἡ Ἡπειρος ἀρχομένη ἀπὸ τῶν Κεραυνίων ὄρεων, τὰ ὅποια χωρίζουσιν αὐτὴν πρὸς βορρᾶν ἀπὸ τὴν Ἰλλυρίαν, διήκει μέχρι τοῦ μυχοῦ τοῦ νῦν Ἀμβρακικοῦ κόλπου καὶ περιλαμβάνει κατὰ τὸν «Περίπλουν» τοῦ Σκύλακος (26—33) κατὰ σειράν τὴν Χαονίαν, τὴν Θεσπρωτίαν καὶ τὴν Κασσωπίαν, πρὸς τὸ μέρος τῆς θαλάσσης, τὴν Μολοσσίαν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν πρὸς βορρᾶν καὶ τὴν Ἀμβρακίαν εἰς τὸ ΝΔ, ἀπέχουσαν 80 στάδια ἀπὸ τῆς παραλίας. Κατατέμνεται δὲ ὑπὸ παραλλήλων ὄροσειρῶν ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον εἰς πολλὰς ἀποκεκλεισμένας καὶ δυσκόλως πρὸς ἀλλήλας συγκοινωνούσας περιφερείας, μεταξὺ τῶν ὁποίων διακρίνονται διὰ τὴν γονιμότητα καὶ σπουδαιότητα αὐτῶν δύο, ἥτοι τὸ ὑπίπεδον τῆς Ἐλλοπίας πρὸς ἀνατολὰς τοῦ ὄρους Τομάρου (Ὀλύτσικας), ὅθεν ἐκκινοῦν αἱ πρὸς βορρᾶν καὶ ἀνατολὰς ὁδοί, καὶ ἡ πεδιάς τῆς Ἀμβρακίας, διὰ τῆς ὁποίας συγκοινωνεῖ ἡ χώρα πρὸς δυσμὰς. Διὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον εἰς τὰς περιφερείας αὐτὰς ἔκειντο ἀνέκαθεν τὰ δύο σπουδαιότερα κέντρα τῆς Ἡπείρου, πρὸς βορρᾶν ἡ Λοιδώνη καὶ ἀπὸ τοῦ μεσαίωτος τὰ Ἰωάννινα καὶ πρὸς νότον ἡ Ἀμβρακία (Ἄρτα).

Κατὰ τὸν ἱστοριογράφον Θεόπομπον (Δ' αἰὼν π. Χ.) εἰς τὴν Ἡπειρον κατοικοῦν δεκατέσσαρα ἔθνη, ἐξ ὧν ἔνδεκα ἀναφέρει ὁ Στράβων: Χάονας, Θεσπρωτοὺς, Κασσωπαίους, Ἀμφιλόχους, Μολοττοὺς, Ἀθαμίνας, Αἰθίικας, Τυμφαίους, Ὀρέστιας, Παρωραίους, Ἀτιντᾶνας· τοὺς δὲ Ἀγραίους, Ἀποδωτοὺς καὶ Ἀβαντας διεφιλονίκουν ἡ Ἀκαρνανία καὶ ἡ Αἰτωλία, ἀναφέρονται δὲ καὶ ἄλλαι ἀκόμη ἠπειρωτικαὶ φυλαὶ (M. P. Nilsson Studien z. Geschichte d. alten Epeiros 1909 σ. 14).

Ἐξ ὅλων αὐτῶν τρία κυρίως ὑπῆρξαν ἔνδοξα, διεδραμάτισαν δηλαδὴ σπουδαιότατον μέρος εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἡπείρου, παλαιότερον οἱ Θεσπρωτοί, ὅπως γνωρίζομεν ἐξ αὐτοῦ τοῦ Ὀμήρου (Ὀδυσσ. ξ 315 ἐπ., 335, π 65, ρ 526, τ 271, 287, 292), κατόπιν κατὰ τὸν ΣΤ' καὶ Ε' αἰῶνα οἱ Χάονες βοηθούμενοι ὑπὸ τῶν Κερκυραίων καὶ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Δ' αἰῶνος οἱ Μολοσσοὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Ἀμβρακίας (426 π. Χ.) καὶ τὴν ἐν Στρατῷ τῆς Ἀκαρνανίας μεγάλην ἦταν τῶν Χαόνων τῷ 429 π. Χ. (Θουκυδ. Β' 81 6). Τότε συνεπήχθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Μολοσσῶν Θαρύπα ἢ Θάρυπος, πάντως δὲ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἀλκέτα (375 π. Χ.), ἡ «συμμαχία τῶν Ἡπειρωτῶν», εἰς τὴν ὁποίαν προσεχώρησαν καὶ οἱ Χάονες καὶ οἱ Θεσπρωτοί. Ἐπὶ κεφαλῆς τῆς συμμαχίας ἴστατο ὁ βασιλεὺς τῶν Μολοσσῶν καὶ ὁ κατ' ἔτος ἐκλεγόμενος «προστάτας» τῶν Μολοσσῶν, κατὰ τὰ ἄλλα

ὅμως αἱ σύμμαχοι φυλαὶ εἶχον ἴσα δικαιώματα καὶ εὐρυτάτην αὐτονομίαν. Ἀπὸ τῆς ἐπικρατήσεως δὲ τῶν Μολοσσῶν περιπίπτουν εἰς ἀχρηστίαν καὶ τὰ ἰδιαίτερα ἔθνικα ἐπίθετα τῶν κατοίκων τῆς Ἑπείρου, οἱ ὅποιοι ἀποκαλοῦνται πλέον διὰ τοῦ κοινοῦ ὀνόματος Ἑπειρῶται.

Περὶ τοῦ ἐθνολογικοῦ χαρακτῆρος τῶν Ἑπειρωτῶν ὑπάρχουσι δύο ἐκ διαμέτρου ἀντίθετοι θεωρίαι. Καὶ κατὰ μὲν τὴν μίαν, τὴν ὁποίαν ἀσπάζομεθα καὶ ἡμεῖς, οἱ Ἑπειρῶται ἦσαν ἀνέκαθεν καὶ οὐδέποτε ἐπαυσαν νὰ εἶναι Ἕλληνες, κατὰ δὲ τὴν ἄλλην ἦσαν βάρβαρα καὶ ξενόγλωσσα ἰλλυρικά φύλα, πάντως ἐγκατεστημένα ἐν Ἑπείρῳ πρὸ τοῦ Η' π. Χ. αἰῶνος, ὅτε ἤρχισαν νὰ ἔρχωνται εἰς ἐπαφὴν πρὸς αὐτὰ δι' ἀποικιῶν οἱ Ἕλληνες τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, ἐξελληνισθέντα δὲ τελείως κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα.

Τὸ γεγονός ὅτι καὶ οἱ ὑποστηρίζοντες τὴν μὴ ἑλληνικότητα τῶν Ἑπειρωτῶν παραδέχονται (Nilsson ἔ. ἀ. σ. 5. C. Klotzsch, *Epeirische Geschichte*, σ. 3, Ed. Meyer, *Geschichte d. Altertums II* σ. 269 ἐπ.), ὅτι τὰ βάρβαρα αὐτὰ ἔθνη ἐπέδραμον τὴν Ἑπειρον καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς αὐτὴν κατοικουμένην παλαιότερον ὑπὸ Ἑλλήνων, τοὺς ὁποίους ἐν μέρει ἐξεδίωξαν καὶ μεθ' ὧν ἐν μέρει συνεχωνεύθησαν—διότι μόνον κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἢ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὑποτιθεμένου βαρβάρου αὐτοῦ περιβάλλοντος ὕπαρξις, τοῦλάχιστον ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ὀμήρου (*Ὀδυσσ.* § 316 ἐπ.), τοῦ ἑλληνικοῦ μαντείου καὶ τῆς ἑλληνικῆς περιοχῆς τῆς Δωδώνης—αὐτὸ καὶ μόνον ἀρκεῖ διὰ νὰ ἀποδειχθῇ τὸ ἐπισφαλές μιᾶς τοιαύτης θεωρίας. Ἐὰν δὲ ληφθῶν περαιτέρω ὑπ' ὕμιν ὅτι τὴν ἀρχικὴν ἑλληνικότητα τῆς Ἑπείρου καὶ τῶν Ἑπειρωτῶν καθιστᾷ ἐπὶ πλέον ὀφθαλμοφανῆ, πλὴν τοῦ εἰς τὸ κέντρον τῆς χώρας εὐρισκομένου ἑλληνικοῦ μαντείου, καὶ αὐτὸ τὸ ἔθνικόν ὄνομα τῶν τὴν Δωδώνην ἢ Ἑλλοπίαν κατοικούντων Σελλῶν ἢ Ἑλλῶν, οἱ ὅποιοι ὀφείλουσαν νὰ ταυτισθῶσι μὲ τοὺς Ἕλληνας, ὅπως παραδέχονται καὶ οἱ ὑπέρμαχοι τῆς ἀντιθέτου θεωρίας (Meyer ἔ. ἀ. σ. 270 καὶ Nilsson ἔ. ἀ. σ. 34), ἔπεται, ὅτι ἐφ' ὅσον ἡ ὀρθότης τῆς θεωρίας ταύτης δὲν δύναται ν' ἀποδειχθῇ κατὰ τρόπον μὴ ὑποκείμενον εἰς εὐλογον ἀμφισβήτησιν, ἡ ἀκραιφνὴς ἑλληνικότης τῆς Ἑπείρου καὶ τῶν Ἑπειρωτῶν πιραμένει ἀσάλευτος.

Τὰ κυριώτερα ἐπιχειρήματα τῆς ἀντιθέτου θεωρίας εἶναι ἀφ' ἐνός ἢ δῆθεν στενὴ ὁμοιότης τῶν ἔθνικῶν ἐπιθέτων καὶ κυρίων ὀνομάτων καθὼς καὶ τῶν τοπωνυμιῶν τῆς Ἑπείρου μὲ ἀναλόγους ἰλλυρικοὺς τύπους, ἀπαντῶντας ἐντεῦθεν τε καὶ ἐκεῖθεν τοῦ Ἀδριατικοῦ πελάγους, καὶ ἀφ' ἑτέρου ὁ χαρακτηρισμὸς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων τῶν Ἑπειρωτῶν ὡς βαρβάρων καὶ τῆς Ἑπείρου ὡς μὴ Ἑλλάδος.

Ὅπως ὅμως ὁ Beloch (*Griechische Geschichte* ἐκδ. β' I., σ. 33—42) πειστικώτατα ἀποδεικνύει, ἀναιρῶν ἰδίως τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Nilsson καὶ τοῦ Kretschmer (*Einleitung in d. Gesch. d. griech. Sprache* σ. 254 ἐπ.) τὰ ὀνόματα τῆς Ἑπείρου πάσης φύσεως τὸ μὲν εἶναι ἑλληνικά—τοῦαῦτο ὅπερ ἀναγνωρίζουν καὶ οἱ ἀντίθετοι—, τὸ δὲ ὁμοιάζουσι μᾶλλον μὲ ἑλλη-

νικά παρὰ μὲ Ἰλλυρικά ἢ τῆς Κάτω Ἰταλίας, πάντως δὲ ἔχουσι τὰ ἀνάλογα τῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου ἀπαντῶσιν ἐπίσης μὴ ἑλληνικά ὀνόματα ὅπως τὰ Παρνασσός, Κηφισός, Ὑμητός, Ἰλισσός κλπ., χωρὶς βέβαια τοῦτο νὰ θέτῃ ἐν ἀμφιβόλῳ τὴν ἑλληνικότητα τῆς Ἑλλάδος.

Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὰ χωρία τῶν ἀρχαίων συγγραφέων καὶ ἰδίως τοῦ Θουκυδίδου (Α, 47, 3, Β, 68, 5 καὶ 80), εἰς τὰ ὅποια γίνεται λόγος περὶ τῶν Ἡπειρωτῶν ὡς βαρβάρων καὶ βαρβαρογλώσσων, πρέπει νὰ παρατηρηθῇ, ὅτι οἱ ἐν λόγῳ πληθυσμοί, ὡς ἐκ τῆς ἀπομεμακρυσμένης καὶ γεωγραφικῶς ἀποκεκλεισμένης θέσεως αὐτῶν ἀπὸ τὰ κέντρα τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς γειτνιάσεως καὶ κατ' ἀνάγκην διαρκοῦς ἐπαφῆς μὲ τὰ πρὸς βορρᾶν τῆς Ἡπείρου βάρβαρα Ἰλλυρικά φῦλα, φυσικὸν ἦτο νὰ θεωροῦνται ὑπὸ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων καὶ δὴ τῶν Ἀθηναίων ὡς βάρβαροι, δηλαδὴ ὄχι πολιτισμένοι ὅπως αὐτοί, καὶ «ἀγνωστότατοι τὴν γλῶσσαν»—ὅπως λέγει ὁ Θουκυδίδης περὶ τῶν Εὐρουτιάνων (I', 94, 5)—ἦτοι ὁμιλοῦντες σχεδὸν ἀκατάληπτον διὰ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας καὶ δὴ τοὺς λεπτοὺς Ἀθηναίους ἰδίωμα ταῦτα ὅμως κατ' οὐδένα τρόπον σημαίνουσι τὴν ἀπὸ ἐθνολογικῆς ἀπόψεως μὴ ἑλληνικότητα τῶν Ἡπειρωτῶν.

Ἄλλως τε μὴ λησιμονῶμεν ὅτι ὁ Θουκυδίδης, ὡς Ἀθηναῖος, ἦτο πολὺ φυσικὸν νὰ ἀποκαλέσῃ τοὺς Ἡπειρώτας βαρβάρους, ἀφοῦ αὐτοὶ ἔσπευσαν νὰ πολεμήσουν παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν Λακεδαιμονίων (Β', 80, 5). Ἀντιθέτως ὁ περισσώτερον ἐν προκειμένῳ ἀμερόληπτος καὶ ἀρχαιότερος Ἡρόδοτος γνωρίζει μόνον ἑλληνικὴν Ἡπειρον (Β' 52 ἐπ. καὶ Δ' 33), ἡ ὁποία μάλιστα δὲν περιορίζεται εἰς τὴν Δωδώνην, ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ Klotzsch (ἔ. ἀ. σ. 31), ἀλλ' ἐπεκτείνεται εἰς ὀλόκληρον τὸ ἔθνος τῶν Μολοσσῶν (Δ', 127), τὸ ὅποιον ἀποτελεῖ τὸν πυρῆνα τοῦ Ἡπειρωτικοῦ λαοῦ. Αἱ δὲ πληροφορίαι τῶν ἄλλων ἀρχαίων συγγραφέων, κατὰ τὰς ὁποίας ἡ Ἡπειρος κεῖται ἔξω τῶν ὁρίων τῆς Ἑλλάδος, ἔχουσι γεωγραφικὴν καὶ ὄχι ἐθνολογικὴν σημασίαν. Ἐν γένει δὲ αἱ τοιούτου εἴδους πληροφορίαι τῶν μεταγενεστέρων συγγραφέων δὲν ἔχουσιν ἰδίαν μαρτυρικὴν ἀξίαν· διότι οὗτοι ἀντιγράφουσιν, ὡς γνωστόν, κατὰ τὸ πλεῖστον, ἀρχαιοτέρας πηγᾶς.

Ἐξ ἄλλου τὸ χωρίον τοῦ Πολυβίου (XVIII, 5, 8), εἰς τὸ ὅποιον ἀποδίδει τόσην σημασίαν ὁ Klotzsch (ἔ. ἀ. σ. 31), καθὼς καὶ ὁ Meyer («αὐτῶν γὰρ τῶν Αἰτωλῶν οὐκ εἰσὶν οἱ πλείονες Ἕλληγες· τὸ γὰρ τῶν Ἀγραῶν ἔθνος καὶ τὸ τῶν Ἀπρωτῶν, ἔτι δὲ τῶν Ἀμφιλόχων, οὐκ ἔστιν Ἑλλάς») δὲν εἶναι οὔτε κἂν πληροφορία τοῦ Πολυβίου, ἀλλ' ἐπιχείρημα τοῦ Φιλίππου Ε' βασιλέως τῶν Μακεδόνων ἐναντίον τῶν Αἰτωλῶν, ἀξιούντων ὅπως οἱ Μακεδόνες ἐκκενώσωσι τὴν Ἑλλάδα. Ἀλλὰ καὶ ἐὰν θεωρήσωμεν αὐτὸ ὡς ἀξιόπιστον μαρτυρίαν τοῦ Πολυβίου, τότε κατ' ἀνάγκην ὀφείλομεν νὰ θεωρήσωμεν ὡς τοιαύτην παρὰ τὴν γνώμην τοῦ Klotzsch καὶ τὸ τοῦ ἰδίου Πολυβίου (IX, 38, 3), ἀναφέροντος πρώτους τοὺς Ἡπειρώτας, ὡς ἀποτελοῦντας μετὰ τῶν Ἀχαιῶν, Ἀκαρνανῶν, Βοιωτῶν καὶ Θεσσαλῶν τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος.

Ἄλλ' ἐκτὸς τούτων ἰσχυρότατον ἐπιχείρημα κατὰ τῆς θεωρίας τῆς

πρὸ τοῦ Ζ' αἰῶνος ἐγκαταστάσεως βαρβάρων ἰλλυρικῶν φύλων εἰς τὴν Ἰπείρον καὶ τῆς ἐκδιώξεως ἢ πλήρους ἀπορροφήσεως ὑπ' αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων κατοίκων τῆς χώρας, εἶναι νομιζομεν καὶ τὸ ἐξῆς. Ἀφοῦ ἡ Ἰπείρος ἀπὸ τὸ μέρος τῆς Χαονίας δὲν εἶχε τι τὸ ἐλκυστικόν, ἢ δὲ εἰσβολὴ εἰς αὐτὴν ἐκ βορρᾶ ἦτο πάντως πολὺ εὐκολωτέρα διὰ τῆς πεδινῆς καὶ γόνιμου Ἑλλοπίας, πῶς τοὺς ὑποτιθεμένους βαρβάρους, τοὺς εἰσβαλόντας εἰς τὴν Ἰπείρον καὶ καταλαβόντας αὐτήν, εὐρίσκομεν ἐγκατεστημένους μόνον εἰς τὰς ἀπὸ τῆς Ἑλλοπίας δι' ἡρσσειῶν ἀποκεχωρισμένας καὶ σχετικῶς ἀγόνους περιφερείας (τὴν Χαονίαν καὶ τὴν πρὸς νότον συνέχειαν αὐτῆς Θεσπροτίαν) καὶ ὄχι εἰς τὸ ἀντιθέτως γόνιμον πεδῖον τῆς Ἑλλοπίας; Διότι ἂν εἶχον ἐγκατασταθῆ ποτε αὐτοὶ εἰς τὴν Ἑλλοπίαν, κατὰ φυσικὸν λόγον θὰ εἶχεν ἐκβιοβαρωθῆ καὶ ὁλόκληρος ἢ περὶ τὴν Δωδώνην περιοχὴ καὶ θὰ εἶχεν ἐκλείψει διὰ παντὸς τὸ ἐκεῖ ἐλληνικὸν μαντεῖον.

Ὅστε ἡ Ἰπείρος δὲν ἐξηλληνίσθη κατὰ τὸν Α' αἰῶνα ἐπὶ τῆς δυναστείας τῶν Αἰακιδῶν Μολοσσῶν βασιλέων (Philippson ἐν Pauly-Wissowa R. E. V σ. 2722—2724) ἀλλὰ κατοικουμένη ἀνέκαθεν ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ ἀποτελοῦσα κατὰ τὴν ἐπιστημονικωτέραν αὐθεντίαν τῆς ἀρχαιότητος, τὸν Ἀριστοτέλην (Μετσωρ. Α' 14, 21—22), αὐτὴν «τὴν Ἑλλάδα τὴν ἀρχαίαν», ὁπόθεν αἱ ἐλληνικαὶ φυλαὶ διεχύθησαν πρὸς νότον, ἐδέχθη ἱκανοὺς αἰῶνας βραδύτερον ἔξ αὐτῶν τὸν ἀνώτερον κλασσικὸν πολιτισμὸν, τὸν ὁποῖον ἐκεῖναι κατώρθωσαν νὰ ἀναπτύξουν, ἐπωφελοῦμεναι ἔκ τῆς ἀντιθέταις πρὸς τοὺς ἀποκέντρους Ἰπειρώτας εἰνοϊκοτάτης γεωγραφικῆς αὐτῶν θέσεως, ἢ ὁποία τοὺς ἐπέτρεψε νὰ ἀντλήσωσιν ἀφ' ἑαυτῶν ἀπὸ τὰς πλουσιωτάτας πηγὰς τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Αἰγύπτου.

ΜΥΘΟΛΟΓΙΑ

Υ π δ

Κ. ΓΕΡΟΓΙΑΝΝΗ

Ἀρχαιολόγου

Ἐκ τῶν μύθων τῆς Ἡπείρου οἱ μᾶλλον ἐνδιαφερόντες εἶναι οἱ ἀναφερόμενοι εἰς τὰ ἐνδοξότερα ἠπειρωτικά ἔθνη, παλαιότερον τοὺς Θεσπρωτοὺς καὶ ὑστερότερον τοὺς Μολοσσούς. Οἱ θεσπρωτικοὶ μῦθοι ἀφορῶσι τὸν ἐντοπισμὸν τοῦ Ἄδου παρὰ τοὺς ποταμοὺς τῆς Ἡπείρου Ἀχέροντα καὶ Κωκυτόν, εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἐν Θεσπρωτίᾳ πόλεως Ἐφύρας (Θουκυδ. Α' 46. Σκύλαξ 30) τῆς μετέπειτα Κιχύρου (Στράβ. Α' 324). Ἡ τοποθέτησις αὕτη ἐγένετο ἤδη ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου (Ὀδυσσ. κ. 513) καὶ ὀφείλεται ἴσως εἰς τὸ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα προὔπαρχον παρὰ τὸν Ἀχέροντα νεκυομαντεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον κατὰ τὸν Ἡρόδοτον (Α' 92) ἔστειλεν ἀγγέλους ἵνα τὸ συμβουλευθῆ ὁ τῶν Κορινθίων τύραννος Περίανδρος (512 π. Χ.).

Ἄφ' ἑτέρου οἱ θεσπρωτικοὶ μῦθοι ἀναφέρονται καὶ εἰς τὴν εἰς Ἡπειρον μετάβασιν τοῦ Ὀδυσσεύος παρὰ τῷ βασιλεῖ τῆς Θεσπρωτίας Φεῖδωνι, ὅτε οὗτος ἐπεσκέφθη καὶ τὸ ἐν Δωδώνῃ μαντεῖον τοῦ Διὸς (Ὀδυσσ. ξ 315 ἐφ.).

Τοῦτο ἐχρησίμευσεν ὡς βᾶσις εἰς τοὺς κυκλικοὺς ποιητάς, ὅπως ἐξυφάνωσιν εὐρύτερον μυθικὸν δίκτυον. Οὕτως εἰς τὴν «Τηλεγόνοιαν» ἀναφέρεται ὅτι ὁ Ὀδυσσεὺς μεταβὰς εἰς τὴν Θεσπρωτίαν ἐνυμφεύθη τὴν βασιλισσαν αὐτῆς Καλλιδικήν, ἐπὶ κεφαλῆς δὲ τῶν Θεσπρωτῶν ἐπέλεμψε κατὰ τῶν Βρύγων. Μετὰ τὸν θάνατον τῆς Καλλιδικῆς παρέδωκε τὸν θρόνον εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Πολυποίτην, αὐτὸς δὲ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἰθάκην. Κατὰ τὴν «Ἐπιτομήν» τοῦ Ἀπολλοδώρου (Ζ' 34 ἐκδ. Wagner), ὁ Ὀδυσσεὺς μετέβη εἰς Θεσπρωτίαν ὅπως προσφέρῃ ἐκεῖ εἰς τὸν Ποσειδῶνα τὴν ὑπὸ τοῦ Τειρεσίου καθορισθεῖσαν θυσίαν (Ὀδυσσ. λ 129—131)· τότε δὲ ὑποτίθεται ὅτι ἔκτισε καὶ τὴν πόλιν Βούνειμα παρὰ Γράμπναν, ὅπως ἀναφέρει ὁ Στέφανος Βυζάντιος.

Ἄλλος μῦθος, τὸν ὁμοῖον διηγεῖται ὁ Παρθένιος (Ἐρωτ. ΙΙΙ), παριστάνει τὸν Ὀδυσσεῦα ὡς μεταβάντα εἰς τὴν Ἡπειρον «χρηστηρίων τινῶν ἕνεκα», ὅτε οὗτος ἔφθειρε τὴν θυγατέρα τοῦ ξενίσαντος αὐτὸν Τυρῖμμα Εὐίππην, ἐξ ἧς ἐγέννησε τὸν Εὐρύαλον. Ὄταν δὲ μετὰ καιρὸν ὁ νεαρὸς Εὐρύαλος ἐστάλη ὑπὸ τῆς μητρὸς του εἰς τὴν Ἰθάκην, ἡ Πηνελόπη πιρέπεισε τὸν Ὀδυσσεῦα νὰ φονεύσῃ αὐτόν.

Οἱ εἰς τοὺς Μολοσσούς ἐξ ἄλλου ἀναφερόμενοι μῦθοι πλέκονται ἀποκλειστικῶς περὶ τὸ γένος τῶν βασιλέων αὐτῶν, δὲν γνωρίζομεν δὲ ἐὰν στηρίζονται εἰς παλαιότεραν παράδοσιν.

Πρόκειται κυρίως περὶ δύο παραλλαγῶν τοῦ αὐτοῦ μύθου. Καὶ κατὰ

μὲν τὴν μίαν ὡς γενάρχης τῶν Μολοσσῶν βασιλέων καὶ τοῦ ἔθνους τῶν Μολοσσῶν φέρεται ὁ ἐπιχώριος θεὸς Ἄσπετος, τοῦ ὁποίου υἱὸς ὑποτίθεται ὅτι ἦτο ὁ Μολοσσός· κατὰ δὲ τὴν ἄλλην ὁ Ἀχιλλεὺς διὰ τοῦ ἐγγόνου ἢ διὰ τοῦ ἐγγόνου αὐτοῦ Πιέλου, υἱοῦ τοῦ Νεοπτόλεμου ἢ Πύρρου ἐκ τῆς συζύγου τοῦ Ἔκτορος Ἀνδρομάχης· «πρῶτος γὰρ αὐτὸς (ὁ Πύρρος) ἀλούσης τῆς Ἰλίου τὴν μὲν εἰς Θεσσαλίαν ὑπερεῖδεν ἀναχώρησιν, εἰς δὲ τὴν Ἑπειρον κατάρρας ἐνταῦθα ἐκ τῶν Ἐλένου χρησιμῶν ὤκησε» (Παυσ. Α', ια 1—2).

Καὶ ὁ μὲν Πλούταρχος (Πύρρος 1) ζητεῖ νὰ συμβιβάσῃ τὴν διαφορὰν αὐτὴν λέγων· «χρόνῳ δ' ὕστερον Νεοπτόλεμος ὁ Ἀχιλλέως λαὸν ἀγαγὼν αὐτὸς τε τὴν χώραν κατέσχε καὶ διαδοχὴν βασιλέων ἀφ' ἑαυτοῦ κατέλιπε Πυρρίδας καλούμενους... καὶ τῶν γνήσιων παίδων ἐκ Λανάσσης τῆς Κλεοδαίου τοῦ Ἰλλου γενομένων ἕνα Πύρρον ὠνόμασεν. Ἐκ τούτου δὲ καὶ Ἀχιλλεὺς ἐν Ἑπίρῳ τιμὰς ἰσοθέτους ἔσχεν, Ἄσπετος ἐπιχωρίῳ φωνῇ προσαγορευόμενος». Κατὰ τὸν Klotzsch ἡ ἀνωμαλία αὕτη ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι οἱ κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα ἐπικρατήσαντες ἐν Μολοσσίᾳ Πείλας, ἐξ ὧν ἡ δυναστεία τῶν Αἰακιδῶν, ἐφαντάζοντο τὸν γενάρχην αὐτὸν Πιέλον ὡς ἐγγονον τοῦ Ἀχιλλέως, ὁπότε ὁ Ἀχιλλεὺς ἐταυτίσθη μὲ τὸν Ἄσπετον, ὁ δὲ μετῴρος πλέον μείνας Μολοσσὸς ἐγένετο ἀδελφὸς τοῦ Πιέλου.

Ὡς ἀντίρροπον τῆς εἰς τοὺς Θεσπρωτοὺς μεταβάσεως τοῦ Ὀδυσσεὺς ὀφείλει νὰ θεωρηθῇ ὁ ὑπὸ τοῦ Πλούταρχου (Θησεύς XXXI) ἀναφερόμενος μῦθος τῆς εἰς Ἑπειρον μεταβάσεως τοῦ Θησεὺς μετὰ τοῦ Πειρίθου πρὸς ἀρπαγὴν τῆς Περσεφόνης, συζύγου τοῦ βασιλέως τῶν Μολοσσῶν Ἀἰδωνέως· εἰς τὸν μῦθον τοῦτον διακρίνεται ἐπίσης ἡ προσπάθεια τοῦ συνδυασμοῦ τοῦ θεσπρωτικοῦ Ἄδου μετὰ τοῦ βασιλικοῦ γένους τῶν Μολοσσῶν. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα εἶναι σχετικῶς ὑστερώτερα καὶ πρὸ αὐτῶν «Θεσπρωτῶν καὶ Μολοσσῶν μετὰ τὸν κατακλυσμόν ἱστοροῦσι Φεθόντα βασιλεῦσαι πρῶτον, ἕνα τῶν μετὰ Πελασγοῦ παρὰγενομένων εἰς τὴν Ἑπειρον· ἐνίοι δὲ Δευκαλίωνα καὶ Πύρραν ἰδρύσαντας τὸ περὶ Δωδώνην ἱερὸν αὐτόθι κατοικεῖν ἐν Μολοσσῶσι» (Πλούτ. Πύρρος 1).

Πλὴν τούτων ὅμως ἔχομεν καὶ μύθους τῆς Ἑπίρου ἀναφερομένους εἰς τὴν κτίσιν πόλεων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐτυμολογικῆς φύσεως, ὅπως ὁ τοῦ Βουθροῦ «διὰ τὸ τὴν Λητῶ ἦτοι Θέμιν ἐπὶ τοῦ ὄρους ὄχουμένην ἐλθεῖν ἐκεῖ» καὶ ὁ τοῦ Βουθροῦ, ὡς κτισθέντος ὑπὸ τοῦ Πριάμиду Ἐλένου εἰς τὸ μέρος ὅπου ἐξέπνευσεν ἡ βρῦς, ἀποδρῶσα ἐκ τοῦ πλοίου ἐνῶ ἐθυσιάζετο ὑπ' αὐτοῦ· ὁ τελευταῖος μῦθος ἀποσκοπεῖ νὰ παρουστήσῃ τοὺς Χάονας ὡς μὴ ἐστερημένους καὶ αὐτοὺς ἐνδόξου καταγωγῆς.

Κατὰ τὸν περὶ Ἀμβρακίας μῦθον, ὃν ἀναφέρει ὁ ἐπιχώριος ἱστορικὸς Ἀθανάδας παρὰ Νικάνδρῳ (ἀπόσπ. 38), διὰ τὴν κατοχὴν τῆς πόλεως ἤριζον ὁ Ἀπόλλων, ἡ Ἄρτεμις καὶ ὁ Ἡρακλῆς, κριτὴν δὲ κατέστησαν τὸν ἐπιχώριον ἥρωα Κραγαλέον, ὅστις ἀπεφάνθη «τὴν πόλιν Ἡρακλέους εἶναι». Ἐκ τῶν νομισμάτων ὅμως τῆς Ἀμβρακίας καταδεικνύεται ὅτι ἐπεκράτησεν εἰς αὐτὴν ἡ λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνος.

Γενικωτέρας σημασίας καὶ δὴ ἀπὸ θρησκευτικῆς ἀπόψεως εἶναι τὰ

κατὰ τὸν Δωδωναῖον Δία ἱστορούμενα, τοῦ ὁποῖου ἡ λατρεία, ὅπως φαίνεται ἐκ τῆς παρ' Ὀμήρου ('Ἰλ. II 233 ἐφ.) ἐπικλήσεως αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλέως, ὑπῆρξε παναρχαία καὶ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο πιστοποιεῖ ὅχι μόνον ὅτι ἡ Ἡπειρος ἦτο ἀρχικῶς ἐλληνική, ἀλλ' ὅτι ἐκεῖθεν οἱ πρῶτοι Ἕλληνες (οἱ Ἀχαιοὶ) διεσπάρησαν πρὸς νότον, εἰς τὴν Στερεάν Ἑλλάδα, ἴσως δὲ καὶ πρὸς ἀνατολὰς εἰς τὴν Θεσσαλίαν· ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει καὶ οἱ μῦθοι περὶ τῆς ἐκ Τροίας μεταβάσεως τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀχιλλέως Νεοπτολέμου εἰς Ἡπειρον, ἀντὶ τῆς Θεσσαλίας, στηρίζονται ἴσως εἰς παλαιότεραν παράδοσιν περὶ τῆς ἐξ Ἡλείου καταγωγῆς τοῦ Ἀχιλλέως καὶ τῶν οἰκούντων τὴν ἐν Θεσσαλίᾳ Φθίαν καὶ δὲν εἶναι καθαρὸν ἐπιγόνημα, ὅπως συνήθως νομίζεται.

Δὲν πρέπει δὲ βεβαίως ἡ ὑποτιθεμένη αὕτη μετανάστευσις νὰ συγχέεται μὲ τὴν ἀναφερομένην ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου (Ζ' 176) «ἐκ Θεσπρωτῶν» εἰς τὴν ἐξ αὐτῶν ὀνομασθεῖσαν Θεσσαλίαν κάθοδον τῶν Θεσσαλῶν, ἣτις φαίνεται νὰ συμπίπτῃ μὲ τὴν ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου (Α', 12) μνημονευομένην γενικὴν ἀναστάσιον καὶ μετατόπισιν τῶν πληθυσμῶν ἐν Ἑλλάδι, τὴν ἐπελθοῦσαν κατ' αὐτὸν ἑξήκοντα περίπου ἔτη μετὰ τὰ Τρωικά.

Κατὰ τὸν Kern (P.-Wissowa R. E., V σ. 1261) ὁ Δωδωναῖος Ζεὺς ἦτο ἀρχικῶς ἐπιχώριος θεὸς τῶν ὑδάτων, ὁ ὁποῖος κατόπιν, ἐπὶ τῇ ἐπικρατήσει τοῦ πανελληνίου θεοῦ Διὸς, μετωνομάσθη εἰς Δία. Ἀπόδειξις δὲ τούτου, λέγει, εἶναι καὶ τὸ ἐπίθετον αὐτοῦ «νάϊος» ἢ «νάος» ἐκ τοῦ ναίω (ἢ μᾶλλον νάω=ρέω), ὑπὸ τὸ ὁποῖον ἐλατρεύετο ἐν Δωδώνῃ. Ἡ δὲ μετ' αὐτοῦ συλλατρευομένη ἐν Ἡλείῳ Διώνη ἦτο καὶ αὕτη κατ' ἀρχὰς θεότης τῶν ὑδάτων, ἡ ὁποία κατόπιν συνεδέθη μὲ τὸν Δωδωναῖον Δία διὰ τοῦ συνήθους ἱεροῦ γάμου καὶ προσέλαβε τὸ ὄνομα Διώνη ἐκ τοῦ Διὸς, κατὰ τὸ λατινικὸν Juno ἐκ τοῦ Jovis.

Καὶ ἐὰν ἀκόμη παραδεχθῶμεν ὅτι τὸ «νάϊος» ἔχει αὐτὴν τὴν σημασίαν καὶ ὅτι ἡ γνώμη τοῦ Kern εἶναι ὀρθή, διὰ τῆς ὁποίας ὑποβιβάζεται ἡ μεγάλη καὶ ἀπὸ τοῦ Ὀμήρου ἀνεγνωρισμένη σημασία τοῦ Δωδωναίου Διὸς, δὲν εἶναι ὅμως εὐκόλον νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἐν Δωδώνῃ ἐλατρεύοντο συγχρόνως δύο θεότητες τῶν ὑδάτων, μία ἀνδρική καὶ μία γυναικεία, αἱ ὁποῖαι βραδύτερον μετετρέπισαν εἰς τὸν Δία καὶ τὴν σύνευνον αὐτοῦ Διώνην· διότι τὸ τοιοῦτον δὲν εἶναι σὺνήθες εἰς τὰς περιπτώσεις, καθ' ἃς ὁ Ζεὺς ὑποκατέστησεν ἐπιχωρίους θεότητας, ὡς λ. χ. τὸν Ἀμφιάραον, τὸν Τροφώνιον, τὸν Ἀσκληπιόν, τὸν Μειλίχιον κλπ. Πιθανώτερον θὰ ἦτο νὰ υποθέσωμεν ὅτι πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Διὸς ἐλατρεύετο ἐν Δωδώνῃ μόνον ἡ γυναικεία θεότης, ἡ ὁποία, ἐπειδὴ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ συγχωνευθῇ μετὰ τοῦ ἐπικρατήσαντος πανελληνίου θεοῦ, ἐγένετο σύζυγος αὐτοῦ.

Ὡστε ὁ Δωδωναῖος Ζεὺς εἶναι αὐτὸς ὁ πανελλήνιος Ζεὺς καὶ ὅχι ἐπιχώριος, καὶ συνεπῶς ἀπὸ γενικῆς ἀπόψεως ἄσημος θεός, ὁ ὁποῖος μετωνομάσθη εἰς Δία. Καὶ μόνον κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐξηγεῖται ὁ ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου κατηγορηματικώτατα διαπιστούμενος ἀδιάσειστος πανελλήνιος χαρακτήρ τοῦ Δωδωναίου Διὸς, τὸν ὁποῖον αὐτὸς ἀποκαλεῖ «Πελασγικόν», δηλαδή

πανάρχαιον, καὶ δὴ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ὑπ' αὐτοῦ παρασιωπωμένην Δωδωναίαν Διώνην.

Ἄλλὰ παρὰ τὴν γνώμην τοῦ Kern περισσότερον ἀρμόζει εἰς τὸ μεγαλύτερον τοῦ Διὸς ἢ ὑπὸ τῆς παμπάλαιας παραδόσεως πιστοποιουμένη σχέσις αὐτοῦ πρὸς τὰς δρυὲς τῆς Δωδώνης, παρὰ πρὸς τὴν παρὰ τὴν δρυὴν ἢ φηγὸν ρέουσαν πηγὴν, ὅτε καὶ τὸ Ζεὺς νάϊος ἰσοδυναμεῖ μᾶλλον πρὸς τὸ Ζεὺς χθόνιος («ἐκ τοῦ νάϊω=κατοικῶ»), ἀφοῦ κατὰ τὸ ἐκ τῶν Ἑοιῶν τοῦ Ἑσιόδου ἀπόσπασμα (ἡ69,20) ὁ Ζεὺς τῆς Δωδώνης «ναίει δ' ἐν πυθμένι φηγοῦ»· καὶ τὸν χθόνιον αὐτοῦ χαρακτηῖρα ὑποδηλοῖ ἐπίσης ὁ ὑπὸ τοῦ Πausανίου (I', 12, 10) ἀναφερόμενος ὕμνος, ὃν ἔψαλλον αἱ Πελειάδες ἱέρειαι τῆς Δωδώνης :

«Ζεὺς ἦν, Ζεὺς ἐστί, Ζεὺς ἔσεται· ὦ μέγαλε Ζεῦ.

Γὰ καρπούς ἀνίει, διὸ κλήζετε ματέρα Γαῖαν».

Εἰς χθόνιον δὲ ἠναγκάσθη πιθανῶς νὰ μεταβληθῇ ὁ οὐράνιος Ζεὺς κατὰ τὴν ἐκ βορρᾶ καθοδὸν του εἰς τὴν Ἑπειρον, ὅπου, φαίνεται, πρὸ τῆς ἐπικρατήσεως τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας, ἐλατρεύοντο αἱ χθόνιαι καὶ γυναικεῖαι θεότητες, ὅπως καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ. Πρὸς τὸν χθόνιον δὲ χαρακτηῖρα τῆς προ-ολυμπιακῆς θρησκείας τῆς Ἑπείρου συμφωνεῖ καὶ ἡ ἐξαιρετικὴ λατρεία τοῦ Ἄδου ἐν Ἑπείρῳ, τῆς ὁποίας τὸ πανάρχαιον πιστοποιεῖ κυρίως τὸ ἐν Θεσπρωτίᾳ νεκυομαντεῖον.

Τὰ δὲ περὶ δῆθεν μεταφορᾶς τοῦ ἐν Δωδώνῃ μαντείου τοῦ Διὸς ἐκ Θεσσαλίας εἰς τὴν Ἑπειρον, ὑπὸ τοῦ Σουίδα καὶ Κυνέα ἱστορούμενα, εἶναι καθαρὰ μεταγενέστερα μυθεύματα, ὅπως καὶ ὁ ἀναγράφων αὐτὰ Στράβων (VII, 329) ρητῶς παραδέχεται, καὶ ὅπως τοῦτο ἐξάγεται καὶ ἐκ τῆς προμνησθείσης πληροφορίας τοῦ Ἡροδότου, ἐξ ἧς καταφαίνεται ἢ ἐξ Ἑπείρου εἰς Θεσσαλίαν καὶ ὄχι ἀντιθέτως κατεύθυνσις τῶν τοιούτων ἐπιδρομῶν καὶ μετοικήσεων.

Τὸ γεγονός δέ, καθ' ὃ ὁ Ὅμηρος, ἐξάγων τὸσον πολὺ τὸν Δωδωναῖον Δία, δὲν ἀναφέρει τὴν γνωστὴν ἄλλως εἰς αὐτὸν ὡς μεγάλην θεὰν Διώνην (Ἰλ. E. 370, 381), ἐνισχύει τὴν περὶ αὐτῆς ὡς ἐπιχωρίου ἄρα ἀπὸ γενικῆς ἀπόψεως ἀσήμου θεότητος ἀντίληψιν.

Δὲν εἶναι δὲ πιθανὸν νὰ ὀφείλεται ἡ παρασιώπησις αὕτη εἰς μεταγενέστερον μεθομηρικὸν σύνδεσμον τῶν δύο αὐτῶν θεοτήτων ἐν Ἑπείρῳ, ὅπως ὑποθέτει ὁ Στράβων. Τοῦναντίον ὁ σύνδεσμος αὐτὸς φαίνεται νὰ εἶναι παμπάλαιος, εἴτε θελήσωμεν νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ὑπάρχει στενοτάτη σχέσις μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν ἡπειρωτικῶν θεοτήτων καὶ τοῦ κρητικοῦ ζεύγους Διὸς καὶ Εὐρώπης, κατὰ τὸν J. Escher-Bürkle (Pauly-Wtssowa VI, 1287), εἴτε ὄχι.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ

Ἰ. Π. Ὀ.

Α. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ

Καθηγητοῦ τῆς Ἱστορίας τῆς Ἀρχαίας Τέχνης
ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Θεσσαλονίκης

Ὀλίγα πράγματα μᾶς εἶναι γνωστὰ περὶ τῶν ἀρχαίων μνημείων τῆς Ἡπείρου. Καὶ τοῦτο διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐλάχιστα ἔχει μελετηθῆ ὑπὸ τῶν νεωτέρων ὑπὸ τὴν ἐποψιν αὐτῆν, ἀφ' ἑτέρου δὲ μεμονωμένα ἀνασκαφαὶ ἔχουν διεξαχθῆ ἐν αὐτῇ, διαφωτίσασαι μόνον σημεῖά τινα τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς χώρας.

Διάφοροι περιηγηταὶ καὶ μάλιστα παλαιότεροι, κυρίως δὲ ὁ Πουκεβίλ καὶ κατ' ἐξοχὴν ὁ παρατηρητικώτατος Λήκ, μᾶς παρέχουν τὰς περισσότερας πληροφορίας, σαφεῖς δὲ καὶ ἐξηκριβωμένας εἰδήσεις ἀρουόμεθα ἀπὸ τὸ γεωγραφικὸν βιβλίον περὶ Ἡπείρου τοῦ Φίλιππον.

Ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν, πλὴν τῶν παλαιότερων τῆς Δωδώνης, αἱ ἐπ' ἐσχάτων ἀρχίσασαι τῆς Νικοπόλεως καὶ αἱ νεώταται τῶν Ἰταλῶν εἰς τὴν Βόρειον Ἡπειρον ὑπεγείρουν μόνον τὸν πέπλον, ὅστις καλύπτει τὴν ἠπειρωτικὴν ἱστορίαν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων ἀκόμη χρόνων.

Καὶ πράγματι τῶν τελευταίων τούτων, καὶ δὴ τῶν ἀρχῶν τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος, ἴσως καὶ τοῦ λιθικοῦ, ἀπὸ τῆς γ' χιλιετηρίδος π. Χ., ἔχομεν λείψανα εἰς τὴν Φοινίκην παρὰ τὸ Δέλβινον καὶ εἰς τὸ Βουθρωτόν. Πρέπει νὰ κατέλθωμεν πολλοὺς αἰῶνας ὕστερον, διὰ νὰ συναντήσωμεν ἐν Ἡπείρῳ ἔχνη πολιτισμοῦ, τὸν ὁποῖον γνωρίζομεν μόνον ἐκ τῆς παραδόσεως.

Ἡ Δωδώνη, τὸ ἀρχαιότατον τοῦτο ἑλληνικὸν ἱερόν, μὲ τὰ πλούσια εὐρήματα τοῦ Καραπάνου καὶ τῶν ἐπαναληφθεισῶν ἐσχάτως ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας ἀνασκαφῶν, μᾶς δίδει δείγματά τινα τῆς τέχνης καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς χώρας κατὰ τὸν ΣΤ' π.Χ. αἰῶνα. Δυστυχῶς οὐδὲν τῶν ἀνακαλυφθέντων ἢ σωζομένων ἐκεῖ κτιρίων φθάνει εἰς τόσον παλαιὰν ἐποχὴν.

Ἄλλ' οὐδ' εἰς ἄλλο μέρος τῆς Ἡπείρου ἐσώθησαν λείψανα τῶν χρόνων τούτων οὐδὲ τοῦ Ε' καὶ Δ' ἀκόμη αἰῶνος π. Χ. Φαίνεται ὅτι ἀνέκαθεν ἡ Ἡπειρος, μακρὰν τῶν μεγάλων κέντρων τοῦ πολιτισμοῦ εὐρισκομένη, ὄχι μόνον δὲν ἀνέπτυξεν ἰδίαν τέχνην, ἀλλ' οὐδὲ παρηκολούθησε τὴν μνημειώδη τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος, ὅπου τείχη, ναοί, ἱερὰ ἀπετέλουν τὸ στόλισμα πάσης πόλεως.

Εἰς τὴν Ἡπειρον ἢ ἐκ τῆς παραδόσεως γνωστὴ κατὰ κόμης οἰκησις τῶν κατοίκων καὶ αἱ πρωτόγονοι οἰκονομικαὶ συνθήκαι, ὑπὸ τὰς ὁποίας διεβίουν, δὲν παρεῖχον εὐνοϊκοὺς ὅρους ἀναπτύξεως τῆς τέχνης καὶ κατασκευῆς πολυδαπάνων ἔργων. Μόνον ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Γ' αἰῶνος, ὅτε ἡ Ἡπειρος ὑπὸ τὴν σιβαρὰν χεῖρα τοῦ Πύρρου εἰσῆλθεν εἰς τὸν χορὸν τῆς ἑλληνικῆς πολιτικῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἔπαιξε τόσον σπουδαῖον, ὡς γνωστόν, πρόσωπον, ἀρχίζει ἡ ἀνέγερσις τειχῶν, ἡ δημιουργία πόλεων, ἡ ἰδρύσις

ναῶν καὶ θεάτρων. Καὶ φαίνεται ὅτι εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνήκουν τὰ πανταχοῦ τῆς Ἡπείρου σωζόμενα ἑρείπια τειχῶν τὰ στέφοντα λόφους καὶ ἀσφαλίζοντα διάφορα ἐπίκαιρα σημεῖα.

Δὲν εἶναι δυνατὸν βέβαια νὰ καταλέξωμεν ἔδῳ ἅπαντα τὰ λείψανα αὐτά, θὰ ἀναφέρωμεν μόνον τὰ χαρακτηριστικότερα καὶ σπουδαιότερα. Μεγαλοπρεπῆ εἶναι τὰ τεῖχη τῆς ἀκροπόλεως τῆς Φοινίκης, μεγαλυτέρας ἐκτάσεως τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηναίων, ὅπου τελευταίως εὐρέθη καὶ ναὸς ἡ θησαυρὸς τοῦ Δ' αἰῶνος ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν ἀνασκαφῶν, μετατροπὴς εἰς βαπτιστήριον κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν.

Τὸ αὐτὸ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν καὶ περὶ τοῦ Βουθρωτοῦ, ὅπου εὐρέθησαν τὰ τεῖχη τοῦ Ε' αἰῶνος κατὰ τοὺς Ἰταλοὺς. Μία πύλη αὐτῶν σφίζεται εἰς ἕψος πέντε μέτρων, ἄλλη δὲ ἔχει ἀνάγλυφον ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου εἰκονίζον λέοντα καταβρίλλοντα ταῦρον, πλήρες ἐκφραστικῆς δυνάμεως. Σημαντικὰ εἶναι τὰ τεῖχη τῆς Ζέρομας ἔναντι τοῦ Ἀργυροκίστρου, τῆς Λέκλης βορείως αὐτοῦ καὶ τῆς Δωδώνης, ὅπου πλὴν τῶν τειχῶν τῆς πόλεως καὶ τοῦ ἱεροῦ βλέπει κανεῖς καὶ τὰ ἑρείπια ναοῦ καὶ τὸ ἐπιβλητικὸν θέατρον.

Ἄξια σημειώσεως εἶναι τὰ ἑρείπια μικρᾶς πόλεως δυτικῶς τῶν Φιλιατῶν εἰς μίαν καμπὴν τοῦ ποταμοῦ Καλαμιᾶ, ὅπου καὶ τεῖχη σφίζονται καὶ θέατρον καὶ πλακόστρωτος ὁδὸς κατεροχόμενη εἰς τὸν ποταμὸν καὶ τάφος.

Γραφικώτατα ἐπίσης εἶναι τὰ λείψανα τῶν περὶ τὸν Ἀχέροντα νοτίως τῆς Πάργας ἀρχαίων πόλεων, καθὼς καὶ παρὰ τὴν Παραμυθίαν, ὅπουθεν πρὸς τούτοις καὶ ὀλόκληρος συλλογὴ χαλκῶν ἀγαλματίων κοσμεῖ σήμερον τὸ Βρετανικὸν μουσεῖον.

Τέλος ἀναφέρωμεν τὰ σημαντικὰ ἑρείπια τῆς Κασσώπης μὲ τὰ τεῖχη τῆς, ἓνα θολωτὸν τάφον καὶ τὸ θέατρόν τῆς. Μετὰ τὴν ἀνεπανόρθωτον καταστροφὴν τοῦ Αἰμιλίου Παύλου οὐδέποτε πλέον κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἀνέλαβεν ἡ Ἡπείρος. Μόνον εἰς σημεῖά τινα ἀνέθαλε πάλιν κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους ἡ ζωὴ καὶ ἡ κίνησις, ὅπως εἰς τὸ Βουθρωτόν, τὸν Ὀγχησιμὸν (Ἁγίους Σαράντα) καὶ μάλιστα τὴν Νικόπολιν.

Εἰς τοὺς Ἁγίους Σαράντα σφίζονται ἀκόμη τὰ ὄρατα τεῖχη τῆς μικρᾶς πόλεως μὲ τὰς ἐπάλλξεις καὶ τοὺς πύργους τῶν, ὅπως καὶ εἰς τὴν Νικόπολιν μὲ τὰ δύο θεατρά τῆς, τοὺς ἐπιβλητικοὺς τάφους καὶ τοὺς θαμμένους ναοὺς τῆς.

Εἰς δὲ τὸ Βουθρωτὸν πολλὰ ἀνασκαφέντα μνημεῖα δεικνύουν τὴν ἀκμὴν τῆς πόλεως κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους, ἡ ὁποία ἦτο λίαν συνδεδεμένη μὲ τὴν ἐθνικὴν μυθολογίαν τῶν Ρωμαίων. Ἐξ αὐτῶν ἀναφέρωμεν μέγα ρωμαϊκὸν οἰκοδόμημα μὲ τόξα καὶ πέντε ἀγάλματα πρὸ παραστάδων ἀρχαιοτέρας ἐποχῆς, ἐν τῶν ὁποίων παριστάνει βασιλέα Μακεδόνι ἐν στολῇ στρατηγοῦ, σφίξει δὲ καὶ τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ γλύπτου, ὅστις ἐλέγετο Σωσικλῆς. Ἐκεῖ εὐρέθη καὶ γυναικεῖον ἀγαλμα πρᾶξιτελείου τύπου. Πρὸς τούτοις ἀνεκαλύφθη ἐν νυμφαῖον ἡμικυκλικὸν ἔχον τρεῖς κόγχας πρὸς τοποθέτησιν ἀγαλμάτων, ἐκ τῶν ὁποίων εὐρέθησαν ἐν τοῦ Διονύσου νεαροῦ καὶ ἐν τοῦ Ἀπόλλωνος γυμνοῦ. Τέλος καὶ πολλοὶ τάφοι ἀνεσκάφησαν ἐκ τῆς νεκροπόλεως.

Ν Ο Μ Ι Σ Μ Α Τ Ι Κ Η

Ἔ π ῆ

Κ. ΓΕΡΟΓΙΑΝΝΗ

Ἀρχαιολόγος

Ἡ νομισματοκοπία τῆς Ἠπείρου δὲν ὑπῆρξε μακροῦς διαρκείας. Δύναται δὲ νὰ διαιρεθῇ εἰς τέσσαρας περιόδους μὲ επικρατοῦντας τύπους τὰς κεφαλὰς τοῦ Διὸς (δρυοστεφοῦς) καὶ τῆς συζύγου αὐτοῦ Διώνης (πεπλοφόρου καὶ δαφνοστεφοῦς).

Εἰς τὴν πρώτην, τὴν προβασιλικὴν περίοδον, ἀνήκουνσι τὰ ἀρχαιότατα νομίσματα τῆς Ἠπείρου, ἀποτελούμενα ἕξ ἀργυρῶν στατήρων κορινθιακοῦ τύπου κοπέντων πρὸ τοῦ 342 π. Χ. καὶ φερόντων ἐπιγραφὰς ΑΜΠΡΑΚΙΩΤΑΝ καὶ ΑΠΕΙ (μυνογραφικῶς ἀντὶ ΑΠΕΙΡΩΓΑΝ) καὶ ἐκ χαλκῶν νομισμάτων τῆς Κασσώπης, τῆς Ἑλέας καὶ τῶν Μολοσσῶν, τοῦ Δ' αἰῶνος.

Ἡ δευτέρα περίοδος περιλαμβάνει τὰ νομίσματα τῶν Μολοσσῶν βασιλέων Ἀλεξάνδρου, υἱοῦ τοῦ Νεοπτολέμου (342—326) καὶ Πύρρου (295—272 π. Χ.). Τούτων ἔχομεν καὶ χρυσᾶ νομίσματα, ἀλλ' αὐτὰ ὅπως καὶ ἄλλα πολλὰ τῶν ἀργυρῶν ἐκόπησαν ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Σικελίᾳ.

Ἡ τρίτη περίοδος ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰς σειρὰς τῶν νομισμάτων τῆς ἠπειρωτικῆς δημοκρατίας, αἱ ὁποῖαι ἀρχίζουν κυρίως ἀφ' ἧς ἐξέλιπεν ἡ δυναστεία τῶν Αἰακιδῶν βασιλέων τῆς Ἠπείρου (280—168 π. Χ.), μολονότι ὑπάρχουσι καὶ χαλκᾶ νομίσματα μὲ ἐπιγραφὴν ΑΠΕΙΡΩΤΑΝ βεβαίως ἀρχαιότερα τῆς καταργήσεως τῆς μοναρχίας. Παραπλεύρως ὅμως πρὸς τὰ συμμαχικὰ νομίσματα ἐξηκολούθουν νὰ κόπτωσιν αὐτόνομα νομίσματα καὶ αἱ πόλεις τῆς Ἠπείρου, Ἀμβρακία, Ἑλέα, Κασσώπη, Πανδοσία, Φοινίκη.

Μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων καταστροφὴν τῆς Ἠπείρου (168 π. Χ.) ἔπαυσεν ἡ νομισματοκοπία τῆς Ἠπείρου. Ἐν τούτοις εὐρέθησαν ἐξαιρετικὰ τινὰ χαλκᾶ νομίσματα φέροντα τὴν ἐπιγραφὴν ΙΕΡΕΥΣ ΜΕΝΕΔΗΜΟΣ ΑΡΓΕΑΔΗΣ καὶ τύπους κεφαλῆν Διὸς—προτομῆν Ἀρτέμιδος, τὰ ὁποῖα ἐκ τῆς τεχνοτροπίας αὐτῶν φαίνονται μεταγενέστερα τῆς δημοκρατίας, κοπέντα πιθανῶς ἐν Δωδώνῃ· ταῦτα ἀνήκουσιν εἰς τὴν τετάρτην περίοδον, εἰς ἣν φαίνεται νὰ ἀνήκωσι καὶ χαλκᾶ νομίσματα φέροντα ἀντὶ παντὸς τύπου τὰς ἐπιγραφὰς ΜΟΛΟΣΣΩΝ-ΚΑΣΣΩΠΑΙΩΝ ἐντὸς στεφάνων δάφνης.

Πλὴν ὅμως τούτων ἔχομεν καὶ χαλκᾶ αὐτοκρατορικὰ νομίσματα τῶν πόλεων τῆς Ἠπείρου, Βουθρωτοῦ (τοῦ Αὐγούστου καὶ Τιβερίου μὲ λατινικὰς ἐπιγραφὰς), Φοινίκης (τῶν αὐτοκρατόρων Κλαυδίου, Νέρωνος καὶ Τραϊανοῦ) καὶ Νικοπόλεως ἀπὸ τοῦ κτίσαντος αὐτὴν Αὐγούστου μέχρι τοῦ Γαλλιανοῦ.

Ὡς ἀξιοσημεῖωτα δείγματα τῆς νομισματοκοπίας τῆς Ἠπείρου παρατίθενται ἑνταῦθα: Ἐκ τῆς δευτέρας περιόδου τὸ τετράδραχμον τοῦ Πύρρου,

φέρον ἐπὶ μὲν τῆς προσθίας ὄψεως κεφαλὴν Δωδωναίου Διὸς δρυοστεφῆ,
ἐπὶ δὲ τῆς ὀπισθίας τὴν ἐπιγραφὴν ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΥΡΡΟΥ καὶ Διώνην μετὰ
σκήπτρου καθημένην ἐπὶ θρόνου.

Καὶ ἐκ τῆς τρίτης περιόδου τὸ ὠραῖον καὶ ἐνδιαφέρον ἀργυροῦν νόμι-
σμα τῆς Κασσώπης, τὸ ὁποῖον φέρει ἐπὶ μὲν τῆς προσθίας ὄψεως κεφαλὴν
Ἐφροδίτης μετὰ πόλου, ἐπὶ δὲ τῆς ὀπισθίας τὴν ἐπιγραφὴν ΚΑΣΣΩΠΑΙΩΝ καὶ
κάλαθον μυστικὸν μετὰ ὄψεως ἐλισσομένου περὶ αὐτόν. Ὁ τύπος οὗτος ἔχει
σχέσιν μὲ τὴν λατρείαν τῶν μυστηρίων ἐν Ἡλείρῳ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΡΣΙΟΣ